

HAL
open science

Sârbii - imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea

Eugen Ghita

► **To cite this version:**

Eugen Ghita. Sârbii - imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea. "Studii de demografie istorică (secolele XVII - XXI)", Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), Editura Gutenberg, Arad, 2010, ISBN 978-606-8204-24-6, 2010, pp. 357-368. 10.1000/ISBN978-606-8204-24-6 . halshs-00584734

HAL Id: halshs-00584734

<https://shs.hal.science/halshs-00584734>

Submitted on 13 Apr 2011

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

**SÂRBII – IMIGRANȚI ȘI EMIGRANȚI
ÎN COMITATUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA***

EUGEN GHIȚĂ

Abstract

After the peace of Karlovitz, the Mureș River became the official border between the two great empires: the Habsburg and the Ottoman Empire. In this context was organized the military border Tisa-Mureș, and the first called to defend the region were the Serbs, recognized for their military skills. The authorities created the first militarized localities in the county of Arad simultaneously with the first arrival of Serb immigrants in this region. Their presence in the city of Arad and other settlements located on the right bank of the Mureș River changed the ethnic proportions in these areas.

The situation modified after Banat was conquered by Austrians and after the abolishment of the Tisa-Mureș military border. Most Serbs emigrated to the south of Mureș River and even in Russia, their share in the city and county of Arad decreasing significantly after the mid eighteenth century.

Keywords: Arad county, Serbs immigrants, eighteenth century, demography

1. Politică și habitat în secolul al XVIII-lea în comitatul Arad

Schimbarea, reformarea, noul au intervenit odată cu mutațiile profunde petrecute în centrul și răsăritul Europei la sfârșitul secolului al XVII-lea. „Criza conștiinței europene”¹ s-a încheiat atunci când valorile clasice considerate imuabile au fost înlocuite cu idei și valori noi care au pregătit fundamentul Secolului Luminilor. Mutațiile la nivelul ideilor au fost completate de cele cu caracter geografico-istoric, iar trecerea de la „mica la marea Europă” nu a fost decât expresia teritorială a transformărilor care urmau să vină. Printre beneficiarii dintru început ai acestor transformări s-a aflat și vechiul comitat Arad. Catalizatorul marilor evoluții a fost Imperiul austriac, care în secolul XVIII și-a propus

* The paper „Sârbii – imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea” was published in „*Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*”, Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), Editura Gutenberg, Arad, 2010, pp. 357-368, ISBN 978-606-8204-24-6

¹ Paul Hazard, *Criza conștiinței europene: 1680-1715*, București, 1973.

la nivel de politică de stat să introducă peste tot în imperiu norma și legea. Acest lucru a fost asumat de Maria Tereza, pentru care reformismul trebuia să fie unul pragmatic și nu unul ideologic, unul care să ducă la întărirea puterii centrale și la schimbarea modalității de guvernare, care să aibă ca finalitate limitarea autonomiei prea mari a provinciilor, în paralel cu introducerea principiului ordinii sistematice².

O componentă a acestei preocupări pentru reformarea structurilor a vizat și problema colonizărilor și a sistematizării așezărilor în teritoriile nou integrate în imperiu. Măsurile luate au avut un impact imediat asupra habitatului rural, colonizările fiind rezultatul politicii oficiale și a unei permanente preocupări a Curții imperiale care viza sporirea populației în noile provincii răsăritene. Aceste acțiuni s-au realizat mai ales în Banat,³ la sud de Mureș și într-o proporție mai mică în Transilvania⁴ sau în teritoriile din nordul Mureșului. Noii veniți nu se puteau așeza oriunde, după voie, ci numai potrivit dispozițiilor oficiale. Patentele din secolul XVIII nu au lăsat nimic la voia întâmplării, fixând locul așezărilor, direcția și lățimea străzilor, întinderea și forma așezărilor, locul pieței centrale și a clădirilor publice. De asemenea stabileau numărul de familii, suprafața de pământ cu care era împroprietărită fiecare familie, felul și modul de organizare a gospodăriei, scutițiile de care se bucurau coloniștii⁵. Articolul 14 din Impopulationis Haupt Instruction din 11 ianuarie 1772 fixa o lărgime de cel puțin 34-38 m pe străzile principale și minim 11-15 m pe cele laterale, piața în care urma să se ridice biserica fiind în mijloc⁶.

Nu întâmplător noile așezări cu forme geometrice regulate au ajuns să se deosebească fundamental de satele existente din perioada anterioară. Multe sate de câmpie de tip răsfirat au fost supuse concentrării și și-au modificat structura în conformitate cu decretele oficiale. În viziunea autorităților, sistematizarea era necesară din mai multe motive, dintre care nu lipseau: distanțele mari între case (uneori 3000 de pași), caracterul dezordonat al satelor, utilizarea nerațională a intravilanelor, insuficiența islazului etc. Statul a ținut cont de faptul că locuințele din lemn puteau fi ușor strămutate și nu a exclus posibilitatea acordării unor ajutoare bănești pentru cei care urmau a fi dislocați. În principal trei au fost cazurile sau tipurile de sistematizare la care au recurs autoritățile imperiale: în aceeași vatră, mutarea în alt loc sau

² Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj, 2005, pp. 29-31.

³ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*; Timișoara, 1972; Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VI, București, 2002, p. 82.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 142.

⁶ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 29.

contopirea cu alte sate⁷. Astfel a apărut satul de „tip geometric”, cu străzi drepte intersectate perpendicular, cu case așezate liniar, cu frontul la stradă, cu gospodării simetrice.

Pentru întâia dată putem afirma că secolul al XVIII-lea a însemnat o adevărată „politică a habitatului”⁸ promovată de structurile oficiale, o politică ce a avut cauze economice, sociale, fiscale, militare, iar consecințele s-au repercutat direct asupra multor regiuni unde schimbările au fost însemnate. Astfel de evoluții au avut loc și în fostul comitat Arad.

Sunt cunoscute principalele evoluții istorice care au urmat asediului Vienei din 1683. Izgonirea turcilor s-a încheiat într-o primă fază cu eliberarea unor întinse teritorii din Transilvania și Ungaria. Soarta Aradului a fost reglementată „de iure” prin tratatul de la Karlovitz (1699). Pentru aproximativ două decenii linia Mureșului a devenit granița între Imperiul otoman și Austria. Importanța strategică a zonei a fost cu atât mai mare cu cât planurile viitoare ale habsburgilor urmăreau continuarea luptelor antiotomane, vizând inclusiv cucerirea Banatului.

Integrarea noilor teritorii în imperiu s-a făcut cu unele rectificări administrative (schimbările erau atât față de vechile rânduieli medievale cât și față de cele din vremea stăpânirii otomane) în sensul că autoritățile imperiale au dat curs cererilor nobilimii maghiare din vestul Transilvaniei care au revendicat alipirea la Ungaria și implicit desprinderea Partium-ului de Transilvania. Nobilii din Bihor și-au manifestat această doleanță încă din 1688, iar cei din Arad și Zarand au cerut în repetate rânduri ca cele două unități administrative să fie declarate părți ale Ungariei⁹. În ceea ce privește comitatul Arad acesta cuprindea doar teritoriile din nordul Mureșului nu și cele de la sud care au rămas după 1718 în componența Banatului.

Criza demografică exista nu doar în câmpia Aradului, ci în întreaga regiune a Crișanei având legătură și cu prezența soldaților în zonă, care de multe ori se organizau în cete cu unicul scop de a jefui. Astfel de cete au existat la nord de Mureș atât la sfârșitul secolului al XVII-lea cât și în timpul răscobei lui Francisc Rákoczi dovadă că mai multe sate au fost în imposibilitatea de a-și achita dijma în anii dinaintea păcii de la Karlovitz. Satele erau practic depopulate deoarece mulți locuitori au ales calea retragerii în regiuni mai ferite – spre depresiunile montane și spre munte – tocmai din cauza insecurității și jafului sistematic din partea unor astfel de soldați dezorganizați, în fapt niște briganzi care-și

⁷ *Ibidem*, pp. 29-30.

⁸ Paul Cernovodeanu, Nicolae Edroiu (coord.), *op. cit.*, p. 143.

⁹ Barbu Ștefănescu, *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern*, Oradea, 2006, p. 27; *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 159.

SĂRBII – IMIGRANȚI ȘI EMIGRANȚI ÎN COMITATUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA
Serbs - Immigrants and Emigrants in Arad County in Eighteenth Century

duceau viața tâlhărand¹⁰.

Criza demografică a fost în acest sens evidentă iar cifrele vin să susțină acest fapt¹¹:

Densitatea - locuitori/km2 în comitatul Arad

Anul	1715	1720	1746-1752	1771	1787
Total populație	11615/ 18145	11345/ 17875	47154	86350	152939
Suprafața km2	6000	6000	6000	6000	6000
Locuitori/ km2	1,94/ 3,02	1,89/ 2,97	7,85	14,39	25,49

Calcululele pentru anii 1715 și 1720 le-am făcut în primul caz doar pentru populația civilă, iar în al doilea am adăugat și populația militară. Toate calcululele au în vedere comitatul în forma sa administrativă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Cu locuitorii comunelor de graniță atât în 1715 cât și în 1720 avem densități ceva mai mari: 3,02 loc/km2 în 1715 respectiv 2,97 loc/km2 în 1720.

În conformitate cu principiile politicii populaționiste autoritățile imperiale au promovat ideea potrivit căreia cu cât populația e mai numeroasă, cu atât valorificarea potențialului natural al teritoriului e mai intensă, consecința directă fiind sporirea puterii statului. Cu o astfel de viziune era oarecum normal ca statul să intervină deseori și în diverse regiuni pentru a opri emigrarea țăranilor. Pe de altă parte s-a încurajat migrarea în cadrul granițelor imperiului în teritorii în care acest lucru se impunea, Banatul fiind din acest punct de vedere exemplul cel mai concludent, deși acțiuni similare s-au realizat, e drept, la scară mai redusă și în nordul Mureșului¹².

Mișcările de tip emigraționist presupun un interes fundamental al celor implicați atât față de ideea de emigrare în sine cât și față de beneficiile viitoare prezumtive indiferent dacă părțile angrenate în acest proces sunt persoane sau instituții. Până la urmă mobilul principal în declanșarea imboldurilor de abandonare a locurilor de baștină a fost întotdeauna speranța că în noile teritorii viața va fi mai bună decât în locurile părăsite. Predispozițiile manifestate la nivel individual sau colectiv au apărut de-a lungul istoriei acolo unde factori și determinări de ordin demografic, economic, social, confesional, etnic sau politic au avut o influență, uneori conjugată, uneori separată în luarea unor decizii de acest tip (de strămutare, de părăsire a locurilor de baștină).

¹⁰ Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p. 29.

¹¹ Datele din tabel au în vedere întinderea comitatului din a doua jumătate a secolului, când la comitatul Arad s-au adăugat două cercuri ale fostului comitat Zarand.

¹² Barbu Ștefănescu, *op. cit.*, p. 34.

În ceea ce privește comitatul Aradului două mari grupuri etnice au fost atrase în acest proces: pe de-o parte sârbii din Peninsula balcanică, iar pe de altă parte germanii din sud-vestul Germaniei. Deși mobilurile au fost diferite, rezultatul a fost până la un punct același și anume stabilirea unor populații alogene printre românii majoritari în vechiul comitat Arad în secolul XVIII. Fenomenul imigrării însă nu s-a redus doar la cele două etnii pentru că în spațiul de la nord de Mureș s-au așezat în diferite perioade ale secolului și reprezentanți ai altor categorii etnice (slovaci, maghiari, evrei, țigani etc.)

Politica de colonizare în teritoriile de la nord de Mureș și Câmpia Crișurilor nu a cunoscut în secolul al XVIII-lea o acțiune sistematică, cu principii și norme bine stabilite și sub directa supraveghere a autorităților, la fel cum s-a petrecut în Banat¹³. Colonizările, mai puțin cea a sârbilor, au avut un caracter sporadic, fiind realizate în special de nobili și mai puțin de stat, tocmai aceasta făcând ca amplitudinea să fie mai mică, iar numărul de coloniști destul de redus din punct de vedere numeric¹⁴. Motivele colonizărilor erau în principal de natură economică, iar facilitățile și scutiurile¹⁵ acordate noilor veniți au fost în măsură să-i determine pe aceștia să-și părăsească locurile de baștină.

Chiar dacă nu au avut o amploare deosebită colonizările în comitatul Arad au cunoscut câteva episoade în secolele XVIII-XIX când grupuri de sârbi, germani, maghiari, evrei și slovaci au fost așezate în diverse localități. În cele ce urmează voi prezenta principalele aspecte legate de venirea sârbilor în comitatul Arad urmărind nu atât cauzele care au determinat sosirea unor familii de imigranți, cât contextul, etapele și rezultatele acestei acțiuni.

2. Sârbii: imigranți și emigranți (statistici ale secolului XVIII)

Imediat după ce Aradul a fost cucerit de către austrieci (o unitate formată din sârbi a participat la acest eveniment), Eugeniu de Savoia, cel care avea să se acopere de glorie în războiul din 1716-1718, a întocmit un plan de refacere a cetății orașului, iar pe lângă măsurile de consolidare edilitară au început și activitățile de înființare a unei zone grănicerești pe linia Mureșului care a devenit frontiera cea mai expusă a Imperiului habsburgic.

În acest context a avut loc cel mai important fenomen al imigrației vreunei populații pe teritoriul comitatului Arad în secolul XVIII. Încă din timpul conflictelor cu turcii, austriecii erau preocupați de problema

¹³ Aurel Țintă, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*; Timișoara, 1972, pp. 31-34.

¹⁴ Ștefan Manciu, *Granița de vest*, Baia Mare, 1994, p. 89; Gheorghe Ciuhandu, *România din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 70.

¹⁵ Ștefan Marinescu, „Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pe teritoriul fostului comitat Arad”, în *Ziridava XIX-XX*, 1996, p. 201; vezi și Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 30 și Aurel Țintă, *op. cit.*, 29.

sârbilor din sudul Dunării pe care urmăreau să-i atragă în slujba Imperiului. Tocmai de aceea Leopold I a dat două proclamații în 1688 și 1690 către populația balcanică care au găsit un ecou favorabil mai ales în rândul sârbilor. Marea migrație¹⁶ a acestora a acoperit lipsurile militare ale imperiului în regiunea Tisa-Mureș și totodată a refăcut într-o oarecare măsură deficitul demografic al acestui spațiu care a avut mult de suferit de pe urma conflictelor dintre turci și austrieci.

Sub îndrumarea patriarhului Arsenie Cernovici în 1690¹⁷ a început dirijarea unor grupuri importante de militari sârbi și nu numai în direcția Aradului. Generalul Starhemberg a fost cel care a alcătuit planurile de creare a primelor unități de grăniceri cu centrul la Arad și în alte localități de pe linia Mureșului (Nădlac, Semlac, Pecica, Vladimirescu, Păuliș, Șoimoș, Vărădia)¹⁸.

Baza juridică a venirii și așezării lor a fost proclamația din aprilie 1690 prin care erau promise o serie de privilegii imigranților. Creștinii din Balcani erau chemați la luptă împotriva păgânilor primind în schimb protecția imperială și dreptul de a se așeza în ținuturile coroanei ungare. Toți cei care răspundeau favorabil aveau promise drepturi, libertăți și privilegii: libertatea religioasă, scutiri de dări publice, dreptul de a-și alege voievodul¹⁹.

După ce mii de sârbi au trecut Dunărea, patriarhul Arsenie III Cernovici, adevăratul lider al sârbilor, a convocat un sobor al clericilor și laicilor cerând deschis autonomia Bisericii ortodoxe sârbe și garanții pentru respectarea acestui statut. Petiția din iunie 1690, care a primit mai târziu confirmarea imperială, marchează începutul afirmării Bisericii Ortodoxe ca factor important în viața politică a sârbilor²⁰.

Poate că nu întâmplător cel care avea să devină primul episcop al Aradului - Isaia Diacovici - a fost cel desemnat de soborul anterior amintit să conducă o delegație la Curtea imperială pentru a obține recunoașterea în mod oficial a tuturor privilegiilor promise. Împăratul, care avea nevoie de forța militară a sârbilor, a semnat în 21 august 1690 o proclamație care a pus bazele de drept a ceea ce în istoriografie denumim „privilegiile ilire”²¹. Acestea aveau să fie completate și întărite ulterior prin diplomele din august 1691 și martie 1695.

¹⁶ Ljubivoje Cerović, „Sârbii din România din evul mediu timpuriu până în zilele noastre”, Timișoara, 2005, p. 22.

¹⁷ Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, 2007, p. 15.

¹⁸ *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 156.

¹⁹ Miodrag Milin, „Interferențe româno-sârbe în secolul al XVIII-lea”, în *Cultură și societate în epoca modernă*, Cluj, 1990, p. 47; Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania: (1740-1761)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 71.

²⁰ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 47; Mihai Săsăujan, *op. cit.*, pp. 20-21.

²¹ Vezi Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986; Pavel Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004; Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania: (1740-1761)*, Cluj-Napoca, 2002.

Opțiunea Imperiului habsburgic determinată de evenimentele de la sfârșitul secolului XVIII a făcut ca Biserica Ortodoxă să promoveze interesele naționale sârbești în noile ținuturi. Nu este mai puțin adevărat că această ascensiune în plan laic a instituției care slujea dimensiunea religioasă a conștiinței colective a fost mult facilitată și de starea precară a societății patriarhale sârbe, incapabilă încă, la momentul respectiv, să-și ridice propria elită culturală care să primească dificila povară a destinului național. Ierarhii ecleziastici sârbi, bazându-se pe o argumentație anacronică, au făcut tot timpul referire la drepturile și libertățile din trecut pe care le-au avut și în ținuturile noi unde urmau a se stabili. Autoritățile imperiale erau preocupate în primul rând de consolidarea militară a graniței cu Imperiul Otoman, expusă atacurilor permanente²².

Promisiunile, de-a dreptul ademenitoare, au dovedit încă o dată pragmatismul Curții de la Viena, care pe termen scurt a reușit cel puțin două lucruri: pe de-o parte și-a rezolvat problemele militare la granița cu Imperiul Otoman, cunoscute fiind calitățile de buni soldați ale sârbilor, pe de altă parte și-a creat ab initio o bază socială a stăpânirii în noile teritorii în condițiile în care nobilimea maghiară manifesta reticențe din ce în ce mai evidente față de noile autorități care erau prea puțin dispuse la o „restitutio in integrum” așa cum și-ar fi dorit „stările” maghiare. Războiul curuților, inițiat de Francisc Rakoczi este elocvent din acest punct de vedere, iar participarea sârbilor la acest conflict s-a soldat cu grele pierderi²³.

După recucerirea Belgradului de către turci un mare număr de sârbi au trecut Dunărea și Sava stabilindu-se în Câmpia Panonică. Cifrele enunțate sunt de aproximativ 30000²⁴ de oameni, ajungând la 70000 până la pacea de la Karlovitz²⁵. Unii s-au stabilit în jurul unor orașe precum Széged, Baja, Subotica, alții spre Siklos și Kaposvár. Majoritatea a trecut chiar la nord de Buda spre Győr, Komárom, Széttendre, iar o parte s-a refugiat spre est stabilindu-se în zona Oradea, Tokáy, Sătmar²⁶.

O parte din acești refugiați sârbi și alături de ei un număr mult mai mic de macedoromâni și albanezi au fost angrenați în procesul de creare a graniței militare Tisa-Mureș. Încă înainte de 1699 Consiliul Militar de Război a hotărât reorganizarea frontierei militare care urma a

²² Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 46.

²³ Izvoarele maghiare vorbesc de aproximativ 100000 de sârbi care au pierit în acest conflict. Cf. Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 58.

²⁴ Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, vol. I, București, 1997, p. 313.

²⁵ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 47.

²⁶ Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 49.

fi lărgită până la Carpați. În acest proces urmau să fie create noi granițe: pe Dunăre, pe Sava, pe Tisa și pe Mureș. Opțiunea autorităților imperiale pentru organizarea acestora îi viza în primul rând pe sârbi. Timpul a demonstrat calitățile de buni soldați ale acestora. Ei nu erau simpli mercenari deoarece prin proprietățile și familiile lor erau legați de prima linie a confruntărilor cu turcii și în același timp cointeresați în a-și face datoria. Pe de altă parte granița militară era o modalitate prin care sârbii puteau să-și păstreze statutul de oameni liberi subordonați doar Consiliului de Război. Granița avea un statut deosebit de celelalte teritorii având independență economică bazată pe dreptul de folosință a feudelor grănicerești de către soldați. Aceste feude date de suveran, în virtutea dreptului suprem de proprietate, presupuneau credință și devotament din partea celor care-și exercitau serviciul militar. O importanță majoră pentru eficiența regiunilor de graniță o avea și întărirea asociației familiale (zadruga) concepută de sârbi ca bază a vieții și a producției²⁷.

Curtea de la Viena a trimis doi reprezentanți – contele Lamberg și Albert Thavonat – care aveau mandat pentru elaborarea modalităților de așezare a grănicerilor²⁸. S-a stabilit că trebuie militarizate 26 de localități pentru care e nevoie de 2853 de soldați. Aradul a devenit centrul acestei granițe și, la început, sârbii au fost colonizați inițial în 13 așezări: Arad, Glogovăț, Mândruloc, Păuliș, Pecica, Semlac, Săvârșin, Vărădia, Seliște, Șoimoș, Nădlac, Cenad, Șeitin, iar apoi în alte 12 așezări. Comandant al acestui centru militar a fost numit Jovan Tekelija, fost participant la războiul austro-turc²⁹.

Confiniul militar cu 2114 militari a fost organizat până în 1703 și cuprindea garnizoane în mai multe localități, 10 dintre acestea aflându-se pe teritoriul comitatului Arad³⁰ și având un efectiv de 1306 militari: 92 ofițeri, 415 soldați de cavalerie, 799 soldați de infanterie³¹. Ulterior au mai fost create în comitatul Arad încă 7 localități militarizate dintre care 3 pe linia Mureșului (Sâmbăteni, Cicir, Ohaba-Săvârșin) și 4 între Mureș și Criș (Șiria, Galșa, Șicula, Gurba).

²⁷ *Ibidem*, p. 56.

²⁸ *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 156.

²⁹ Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 57.

³⁰ Am integrat aici și Ineuul chiar dacă a intrat în componența comitatului Arad abia mai târziu.

³¹ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 48; Sándor Márki, *Arad vármegye és Arad szabad Királyi város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 274. Cifra enunțată de autori este de 1335 militari deoarece i-au inclus în calcule și pe cei 29 de militari din Hălmagiu, însă această localitate nu a făcut niciodată parte din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea.

Efectivele localităților de graniță în 1703

	Localitatea	Căpitan	Ofițeri	Călăreți	Pedestrași	Total
1	Ineu		7	25	50	82
2	Seliște		8	20	75	103
3	Vărădia de Mureș	1	8	25	75	109
4	Șoimoș	1	9	20	100	130
5	Păuliș		7	25	60	92
6	Mândruloc	1			32	33
7	Glogovăț	1			32	33
8	Arad	1	22	150	200	373
9	Pecica	1	14	100	100	215
10	Semlac		11	50	75	136
	Total comitat	6	86	415	799	1306

Conscripția așezărilor grănicerești din anul 1720 a demonstrat diminuarea populației sârbe. Cauza directă a fost războiul austro-turc din 1716-1718, în urma căruia Banatul a fost cucerit de imperiali. În noul context foarte mulți grăniceri s-au deplasat mai la sud, la noua graniță cu imperiul otoman, pe loc rămânând aproximativ o treime din numărul inițial³². Autoritățile imperiale aveau nevoie de un număr de grăniceri cât mai constant și după 1720 mulți români au intrat în aceste regimente de graniță, refăcând golul lăsat de plecarea sârbilor.

Cei rămași la nord de Mureș au fost în permanență supuși presiunilor nobililor maghiari care, în mod repetat, au cerut desființarea regimentelor de graniță și integrarea lor din punct de vedere administrativ în comitat, iar soldații să devină „paori”,³³ adică iobagi. Un moment tensionat a fost episodul revoltei conduse de Pero Seghedinaț³⁴ în 1735 când alături de sârbi au luptat și țărani români. Mișcarea a fost înfrântă, paradoxal, de grănicerii de pe Mureș care au rămas fideli împăratului. Numai izbucnirea unui nou război a amânat luarea unei hotărâri privind granița de pe Mureș. După pacea de la Belgrad din 1739 cei care doreau să rămână grăniceri au avut posibilitatea de a se strămuta în sudul Slavoniei și Banatului unde se puneau bazele unor noi regiuni de graniță³⁵.

Sprijinul acordat de nobilii maghiari Mariei Tereza în războiul de succesiune a făcut-o pe aceasta să facă unele concesii și, în 1741, când

³² D. J. Popović, *Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka, (Sârbii în Banat până la finele secolului al XVIII-lea)*, Beograd, 1955, p. 46. Apud Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 48.

³³ *Ibidem*, p. 48.

³⁴ Conducătorul răscoalei, Pera Jovanović Segedinac, originar din Pecica, era descendent al oștenilor sârbi care au luptat în războaiele împotriva turcilor. Cu ocazia formării graniței mureșene lui Pera Segedinac i-a fost repartizată căpitania din Pecica unde avea în subordine 14 ofițeri și subofițeri și câte o sută de infanteriști și călăreți. S-a remarcat în luptele împotriva curuților, iar la momentul declanșării răscoalei din 1735 era deja octogenar. Cf. Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 58.

³⁵ Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 49; *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 158.

SÂRBII – IMIGRANȚI ȘI EMIGRANȚI ÎN COMITATUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA
Serbs - Immigrants and Emigrants in Arad County in Eighteenth Century

cercul militar Tisa-Mureș avea 24 de localități cu peste 9000 de persoane, după o nouă cerere de desființare a graniței, a dispus ca zona Cenad-Arad-Săvârșin să fie încorporată din punct de vedere administrativ în sistemul comitatens. Începând cu 1743 se fac demersuri concrete de desființare a regimentelor de graniță. Demobilizarea a dus la o revoltă în rândul soldaților astfel încât 2400 dintre ei au trecut voluntar în Banat³⁶.

Conscripția din 1746-1747 a dovedit în mod indirect că după 1718-1720 tot mai mulți români au intrat în regimentele de graniță. În cele 15 comune militarizate din comitatul Arad conscrise în cadrul procesului de reîncorporare administrativă – Arad, Șiria, Gașa, Ineu, Sicala, Gurba, Ohaba, Șoimoș, Păuliș, Sâmbăteni, Cicir, Mândruloc, Pecica, Glogovăț, Semlac – a existat un număr de 1505 familii din care 990 române, 439 sârbe, 52 maghiare, 22 germane, 2 grecești³⁷. Procentul de 29,2% familii de sârbi dovedește încă o dată ca până la acel moment mulți sârbi plecaseră deja din nordul Mureșului.

Etnia familiilor de grăniceri din cele 15 localități ale comitatului Arad în perioada 1746-1752

Etnia	Nr. familii	%
Români	990	65,8
Sârbi	439	29,2
Maghiari	52	3,5
Germani	22	1,5
Greci	2	0,1
Total	1505	100%

Această reîncorporarea s-a făcut greu, cu numeroase amânări și tergiversări, însă în 1750 s-a ordonat desființarea ultimelor rămășițe ale zonei grănicerești. Unii au trecut în sudul Banatului, alții au rămas pe loc. Cei care au dorit să se mute la sud de Mureș au încheiat în 1750 un acord cu autoritățile militare care prevedea îndatoririle pe timp de pace și în vreme de război. Unii au refuzat și în ultimul ceas să fie demobilizați și au încercat să mențină statutul graniței de pe Mureș. Mai mult decât atât au organizat întruniri în urma cărora au redactat un memorandum trimis administrației imperiale în care spuneau: „cu toții, odată pentru totdeauna, unul pentru toți și toți pentru unul, declarăm că cerem să rămânem ostași și pentru onoarea noastră și a renumelui

³⁶ Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 59.

³⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 65.

nostru, nu avem nici cea mai mică dorință să lepădăm arma din mână și să devenim paori”³⁸.

Cu toate acestea procesul nu a mai putut fi oprit. Zona de graniță s-a desființat, ofițerii de carieră au primit titlul de nobil fără drept de măcelărit și cârciumărit, ceilalți ofițeri și subofițeri au primit câte o sesie, iar grănicerii soldați au fost asimilați iobagilor³⁹.

La mijlocul secolului al XVIII-lea în orașul Arad existau 321 de familii de sârbi constituind majoritatea relativă a locuitorilor. Pe lângă aceștia în întreg comitatul se mai aflau încă 192 de familii de sârbi răspândite în alte 15 localități, cele mai multe fiind fostele comune militarizate – 54 familii de sârbi la Pecica, 36 la Șiria, 19 la Păuliș etc.⁴⁰. Aceștia proveneau cel mai probabil din rândul foștilor soldați care au ales să rămână pe loc după desființarea graniței. Nu putem urmări cu rigoare maximă numărul sârbilor în fostul comitat din două motive: pe de o parte conscripțiile nu sunt toate din același an, unele fiind din 1746-47 iar altele din 1752 și pe de altă parte nu avem o statistică exactă a celor care au părăsit granița mureșeană. Cu toate acestea putem face o estimare a populației sârbești la mijlocul secolului al XVIII-lea: cele 513 familii de civili sârbi, dintre care 321 se aflau în orașul Arad, reprezentau puțin sub 6% din populația comitatului. Grosso modo în comitatul Arad sârbii au ajuns de la 1306 familii la începutul secolului al XVIII-lea la 513 familii la mijlocul secolului și de la un procent de 36% la 6% în această perioadă. Este adevărat că în acest interval de timp au venit cu siguranță și alți sârbi în comitat, mă gândesc în principal la procesul creării altor comune militarizate, după cum au avut și foarte multe motive să părăsească zona incluzând aici: războiul curuților, războiul austro-turc din 1716-1718, răscoala lui Pero Seghedinaț, permanentele șicane din partea nobilimii maghiare care urmărea să-i aservească pe sârbi.

Pe lângă trecerea militarilor la sud de Mureș o parte importantă a ales chiar să părăsească imperiul. Aceștia, sub conducerea unor lideri au luat legătura cu grănicerii de pe Tisa pentru a pleca împreună în Rusia. Autoritățile locale au încercat frecvent să pună capăt acestei acțiuni, iar Curtea de la Viena a ordonat încetarea eliberării de noi permise de plecare și chiar arestarea căpeteniilor cu amenințarea trimiterii lor vreme de trei ani la muncă silnică. În final înțelegerea dintre Maria Tereza și Elisabeta a dus la reluarea acestei acțiuni, dovadă că la Arad sosesc reprezentanți ruși care întocmeau liste cu cei care doreau să plece. Emisarii ruși și-au continuat activitatea până în 1760,

³⁸ Ljubivoje Cerović, *op. cit.*, p. 59.

³⁹ *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 162.

⁴⁰ Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 45 și urm.

SÂRBII – IMIGRANȚI ȘI EMIGRANȚI ÎN COMITATUL ARAD ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA
Serbs - Immigrants and Emigrants in Arad County in Eighteenth Century

timp în care mii de familii de sârbi dar și de români au plecat în Rusia⁴¹.

Conform unui raport din 27 iulie 1751 numărul celor care plecaseră deja din comitatul Arad era destul de important: 180 din Glogovăț, 85 din Mândruloc, 106 din Păuliș, 578 din Pecica, 115 din Sâmbăteni, 149 din Semlac, 25 din Cicir. Din comitatul vecin, Cenad, au plecat în aceeași perioadă 359 din Nădlac, 182 din Cenad, 133 din Șeitin⁴².

Numărul total al celor plecați în Rusia, sârbi dar și români, a fost de aproximativ 10000, aceștia așezându-se într-un teritoriu dintre râurile Nipru, Bug și Siniuha, la sud de Kiev, întemeind două colonii: Slaviano Serbia și Novaia Serbia, care cuprindeau aproximativ 40 de așezări, multe dintre ele fiind denumite după locurile de unde au plecat: Nădlac, Pecica, Glogovăț, Păuliș, Ienopol, Semlak, Vilagoș (Șiria), Cuvin, Șoimoș, Mândruloc. Migrația în Rusia s-a realizat la mijlocul secolului XVIII într-un moment în care ofensiva nobilimii maghiare era tot mai evidentă, iar ordinul de desființare a confiniului Tisa-Mureș fusese dat. Împărăteasa Elisabeta i-a primit scutindu-i de dări însă cu obligația de a constitui mai multe unități militare. Trei astfel de regimente au participat la războiul de 7 ani (1756-1763) iar ofițerii sârbilor au ajuns chiar generali în armata rusă. Migrarea sârbilor în Rusia are legătură cu problematica ortodocșilor din imperiul habsburgic care a reprezentat de multe ori o chestiune sensibilă a raporturilor dintre Austria și Imperiul Țarist⁴³.

Concluzii

După toate aceste evenimente prezența sârbilor s-a diminuat considerabil în fostul comitat Arad după a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Sârbii care au rămas pe loc au fost relativ puțini, prezența lor mai numeroasă fiind consemnată în orașul Arad unde memoria colectivă păstrează până astăzi amintirea lor, dovadă că denumiri precum cartierul sârbesc, piața sârbească, biserica sârbească sunt familiare oricărui arădean.

⁴¹ *Aradul - Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 163.

⁴² Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 49.

⁴³ *Ibidem*.